

מסע אל בטן האדמה

בעיתות שלום ובעיתות מלחמה היה למערות תפקיד חשוב בחיי היהודים במהלך השנים. צור שיזף ירד על גחונו וזחל לאורכה ולצומקה של חורבת מדרס שבשפלת יהודה. הארץ שמתחת

כתיבה וצילום צור שיזף

חלק מהמערכות הן כל כך חידתיות ולא ברורות, עד שהן מעלות שאלות שלא נמצא להן פתרון גם כיום, למעלה מ־100 שנים לאחר שנתגלו על ידי חוקרים בסוף המאה ה־19, ולאחר 25 שנים של מחקר אינטנסיבי על ידי חוקרים ישראלים כעמוס קלונור, יגאל טפר, אנשי המרכז לחקר מערות של החברה להגנת הטבע (מלח"ם) וחוקרים רבים, ששיערו השערות וניתחו את הממצאים שנמצאו במעבה האדמה.

חורבת מדרס, שנמצאת בסמוך למושב גבעת ישעיהו, היא אחד מהאתרים הנגישים והפשוטים לחוויה זו. הכניסה נמצאת על הכביש הראשי שמחבר את בית שמש ובית גוברין, פחות מקילומטר דרומה, ומהצומת הפונה מערבה אל שריגים, עגור ולוזית, מפנים שלט עץ וסימון שבילים מזרחה, לכביש צר ששופץ על ידי רשות הטבע והגנים. הכביש פונה דרומה ונבלע בין הגבעות שממזרח לכביש, עובר על פני הגדרות של מושב גבעת ישעיהו לצומת שפניה ימינה (דרומה), אל רחבת חנייה בצידו הצפון מזרחי של האתר. זהו אתר חנימי, לא עולה גרוש ושווה המון. הוא שווה בכל עונה של השנה. בקיץ כי יש כאן מסתור תת קרקעי לטייל בו, בסתיו כי נעים גם על פני האדמה, בחורף כי לא יורד גשם מתחת לאדמה ובאביב כי הכל פורח בפריחה היסטורית של שפלת יהודה, בתוך חורש של אלות, אלונים, חרובים, קידה שעירה וסירה

וכאלה שפחות, וישנן גם מערות שנחפרו בהמשכים במהלך השנים. הימצאותם של מערות הקבורה, מאגרי המים, הקולומבריה ומערכות המסתור ברחבי הארץ, ובמיוחד הריכוז הגדול המצוי בשפלת יהודה, פותח ארץ של אפשרויות בלתי מוגבלות של משחק, הרפתקה, חידה והתעמלות גופנית ומחשבתית.

מקומות שונים בארץ, בגליל התחתון ובשפלת יהודה, מצוי עולם שלם מתחת לפני האדמה. זהו העולם התת קרקעי של מערות המסתור, מערות הקולומבריום, בורות המים ומערות הקבורה. הם נחצבו לתוך סלע הקרטון הרך מסיבות שונות וגילם עומד על בערך 2,000 שנה. יש קדומים יותר

מערות לוזית

הפירמידה בחורבת מדרס

קוצנית, שעדר עזים שרועה בה בצורה מבוקרת שומר על השטחים הפתוחים שלה. והיה גם משמח לשמוע את **יגאל בן ארי**, סגן מנהל המחוז של רשות הטבע והגנים, שרואה בפיתוח מקומות פתוחים לציבור מטרה בפני עצמה, על מנת לחבב את נפלאותיה של הארץ על הציבור. גישה מבורכת שבה אתר מרתק כמו חורבת מדרס נגיש לכל אחד.

חדר הסודות

אחרי שלט ההסבר שבכניסה לחורבת מדרס (דרוסא היא יונה בארמית), ואחרי עץ חרובים שסלעים מונחים בצילו, נמצא פתח עגול של בור מים חצוב. עצי תאנה נושאי פרי מציצים ממנו ומדרגות יורדות אל בטנו. זוהי הכניסה למערכת המסתור המתועדת של חורבת מדרס.

מערכות המסתור, על דעת החוקרים, היו ההכנה היהודית למרד בר כוכבא, אותו מרד שהתרחש ביהודה בין שנת 132 לשנת 135 לספירה, והסתיים בחורבן ובשואה יהודיים מהם לא התאושש הישוב היהודי עד לראשית המאה ה-20. החציבה לתוך הסלע הרך, שמאפיינת את שפלת יהודה ואת הגליל התחתון, התפתחה כנראה בשלבים עוד לפני מרד בר כוכבא. טכניקות חציבה לתוך סלעי גיר רכים ואבני חול הייתה ידועה במרחב הים התיכון כבר במאה השמינית לפנה"ס.

השימושים היו אזרחיים: מערות קבורה, בורות מים ואולמות פעמון, שהיו כנראה מחצבות אבני קרטון אשר שמשו לבניין בתים. חלקם הפכו עם הזמן לאולמות לשימוש חקלאי או פולחני.

המחקר מניח שמרד בר כוכבא, שהיה הרביעי והאחרון בסדרת המרידות היהודיות נגד שלטון רומא, היה גם המאורגן והיזום מבין כולם. ההכנות אליו נמשכו שנים ארוכות. למעלה מ-60 שנים חלפו מאז חורבן הבית השני על ידי הלגיונות הרומאים והתסיסה ביהודה הייתה רבה. בין מרד החורבן ובין מרד בר כוכבא היו עוד שתי מרידות שתועדו בכתובים: פולמוס קיטוס ומרד התפוצות. מרידות אלו קרו מחוץ לתחומי ארץ ישראל, אם כי בתוך הארץ נמשכו וההכנות שהובילו ליצירת מחבואים – מערכות מסתור שהתבססו על תרבות החציבה מתחת לאדמה, התרבות האזרחית התת קרקעית סיפקה את טכניקות החציבה ולימדה את המשתמשים על שפע האפשרויות שהממד מאפשר, שכן הבנייה מתחת לאדמה יצרה חללים ובהם מיקרו אקלים ששימש למגורים ולאפסון בעונות השנה השונות, לקבורה וכן להפקת אבן. כל הגורמים האלו נוצלו ביום פקודה לחפירת מערכת מחילות עם אולמות וחללי

למרות הסברה שהכוכים המסודרים בשורות מסביב לאולם היו תאי הקינון והדגירה של היונים, לא מן הנמנע שזה אינו ההסבר האפשרי היחיד. יתכן שלאולמות הפעמון מרובי הכוכים היה שימוש אחר - אולי פולחני

למשפחה זוחלת לתור את המערכת), אבל מספקת הבנה לגבי האופן שבו נחצבה מערכת ולמה שימשה, שכן היא בנויה ממחילות צרות, מעליות ומירידות ומשני אולמות לא גדולים. מטרת העיקולים והמחילות הצרות הייתה להקשות על מי שהצליח לגלות את המערכת ולחדור פנימה אל תוכה. לוחם נחוש אחד היה יכול בקלות לארוב לחודר ולפגוע בו. במערכות המסתור, כמו במערת חזן ליד מושב אמציה (מערה שטופחה בעבר אבל למרבה הצער הוזנחה בשנים האחרונות) היו תאי אפסון, אזורי מגורים, בורות מים, מקוואות וכל מה שצריך יהודי מאמין בעולמו – מעל

אפסון, שאליהם יוכלו לוחמי מחתרת, שיצאו לפגוע בלגיונות הרומאיים, להימלט, להסתתר תקופה כמעט אינסופית ולהגיח שוב... פתחי המחילות הוסוו בתוך בתים קיימים, בכמה מהמקרים הייתה הכניסה מתבצעת דרך פיר אנכי, שלתוכו השתלשל הנכנס או שדרכו עבר, מבעד לפתח בגודל של חלון לא גדול בקיר צדדי, שחייב זחילה ואז עלייה (בדרך כלל בפיר קצר ואנכי) לחדרים. הזחילה במערכת מערת המסתור של חורבת מדרס אינה מיועדת לגדולי מימדים במיוחד, לחסרי גמישות או לאנשים שסובלים במקומות סגורים ואפלים. היא אומנם לא נמשכת זמן רב (כ-40 דקות עד שעה יספיקו

תאר לך בני אדם השוכנים מתחת לפני האדמה במעין מערה, שיש לה מבוי-כניסה ארוך הפתוח לרווחה כלפי האור, לרוחבה של המערה כולה. בתוכה הם אסורים מילדותם, כבולים בשוקיהם וצוואריהם, עד שאין בידם לשנות מקומם...

(אפלטון במשל על הידע האנושי. כתבי אפלטון, כרך ב' פוליטיקה ז', הוצאת שוקן)

קולומבריום בחורבת מדרס

מסלול לחורבת עתרי בפארק "אלף המערות" בעדולם

חורבת עתרי (חירבת חוח), שבפארק מערות עדולם בשפלת יהודה, היה אתר מרתק ושוקק חיים בימי המרד הגדול ומרד בר-כוכבא. מסלול אל העבר **כתיבה: חוה בראון**

סוג: לכל המשפחה. נסיעה ברכב משולבת בהליכה ברגל. **אורך המסלול:** 1 ק"מ – במסלול מעגלי. **משך הסיור:** כשעתיים. **בטיחות:** בשטח מצויים בורות ומערות. יש להימנע מלהיכנס אליהם, למעט אתרים מסומנים ומשולטים. **גישה:** לא מתאים למוגבלים בתנועה. **הגעה:** ממחלף שער הגיא – בית שמש, דרומה לכיוון העיר בית שמש, אל צומת האלה. משם אל כביש גבעת ישעיהו – בית גוברין (כביש 38). מול הכניסה למצפה משואה פונים מזרחה, חולפים על פני חורבת מדרס וממשיכים הלאה לצומת T מול קו החשמל. פונים ימינה דרך שדרת ברושים ואחרי כ-4 ק"מ פונים שמאלה לעבר גבעה ומחנים את הרכב למרגלותיה. **כניסה:** חופשית.

לאחר כניית הרכב בחניה המיועדת לכך, נלך כ-200 מ' בשביל רחב מסומן בירוק עד לשער הכניסה לאתר, כאן ממוקמים שלט הסבר ומפת האתר. נכנס דרך השער ונעפיל בעליה מתונה בדרך רומית עתיקה (1), שהובילה בעבר ליישוב. בהמשך העלייה נגיע לצומת שבילים (2) ונמשיך ישר, בדרכינו לתחנה הבאה. מהצד המערבי (הימני) של השביל ניתן להבחין במכלול המגורים הצפון מערבי של האתר, המתוארך לתקופת השיא ביישוב, ימי הבית השני. מבני המגורים המתוכננים היטב כוללים טורי חדרים המקיפים חצרות פנימיות, והקירות

החיצוניים בנויים מאבנים גדולות – כל אלה נועדו לחסום כניסת אורחים לא רצויים. שטח מגורים זה ניטש במרד הגדול ולא שוקם עוד. בסוף העלייה נגיע ל מקווה טהרה (3) גדול, חצוב ומטויח לבן. המתקן כולל מבוא מלבני שקרקעיתו מדורגת, בעל נפח אגירה של יותר מ-40 מ"ק מים. נמשיך בשביל מערת התבליטים (4). מומלץ להצטייד בפנסים. מערכת תת קרקעית זו הייתה במקורה חדר מסתור קטן, שהוסב בתקופה הרומית למערת קבורה. בדפנותיה נחצבו שלושה כוכים המכונים מקמרים ובהם חלל המכונה שקתות קבורה. פונים בהמשך השביל אל תצפית מרכז הכפר (5), המשקיפה אל מכלול המגורים העיקרי של האתר. במקום נתגלו שלוש מקוואות טהרה, כלי אבן מטבעות מימי המרד הגדול, נרות וכלי חרס. היישוב נפגע קשות במהלך המרד הגדול ברומאים בשנת 69 לספירה, במהלך מסע צבאי שערך המצביא הרומי צריאליוס בארץ אידומיאה העליונה.

היישוב היהודי התחדש בתקופה שבין המרד הגדול למרד בר כוכבא. רובע המגורים שוקם, ומערכות מסתור תת קרקעיות ומערכות איסוף מים הותקנו. נרד מהתצפית ונכנס לשרידי הרחוב הראשי ברובע המגורים, מימין לנו מקווה טהרה, אליו נרד במדרגות החצובות. במקווה זה נמצאה עדות מרתקת לחורבן, שרידי עצמות של 15 אנשים שנקברו כאן על רכושם. הממצא המרכזי בחורבת עתרי הוא מבנה ציבור. זהו מבנה רחב ידיים (7.5x3 מ'), שנועד להכיל ציבור רב, וכיוונו פונה לירושלים.

המפה והמסלול באדיבות אגף תקשורת וקשרי ציבור, קק"ל

לפני האדמה ומתחתיה. בכמה מהמחילות היו גם אבני גולל, שאטמו לחלוטין את המערכת. לכל מערכת יש כמה פתחים – בדומה למערכת מחילות של נברנים, שאם סותמים להם צד אחד של המחילה הם יכולים להיעלם מהצד השני, או להגיח ולתקוף את המחפשים ממקום לא צפוי.

יש להניח שבשלבים הראשונים של המרד שמשו המחילות כמערכת שהרומאים התקשו להתמודד איתה ורק בשלב המאוחר של המרד, כשהכישלון והתבוסה היו ברורים, הצליחו הרומאים להשיג מידע על המחילות, לאטום את פתחיהן ולהתגבר על המורדים. בחורבת מדרס התקינה הרשות חיצים מחזירי אור, שמאפשרים לזהות את כיוון התנועה. עדיף כמובן להשתמש בפנסי ראש כדי לראות ולמצוא את הדרך (אסור להשתמש בנרות כי הם פוגעים באוויר המערה וגורמים להשחרת הקירות). זחילה של שעה קלה מספיקת התרגשות של חקירת מחילה, סקרנות של גילוי מערכת סודית ופליאה על רמת החציבה ותחכום החוצבים.

מערת המריבה

חורבת מדרס מספקת שלל הפתעות יוצאות דופן. אחת מהן, היא ללא ספק, הפירמידה. אל הפירמידה ניתן להגיע בשביל מסומן בסימון שבילים כחול, שמתעקל מפתח מערכת המסתור לכיוון מערב בעליה קלה ונבלע בתוך החורש, עובר דרך חציבות ובורות. תוך כרבע שעה מתגלה מבנה מדורג בצורה של פירמידה. השביל מקיף את הפירמידה צפונה ומגיע למעין רחבה מלבנית, שממנה נשקף מבט מרהיב אל המבנה. ייחודו של המאוזוליאום הוא בהיותו מבנה עילי למערכת קבורה, אשר שימש כמצבת זיכרון לנפטרים הטמונים במערה מפוארת ביותר, המצויה מתחת לו. הכניסה אומנם חסומה היום (משום

"כאשר נבקעה העיר, התגנב יוסף בעזרת אלהים בין שורות האויבים וירד לבור עמוק המחובר אל מערה רחבת ידיים אשר לא נראתה לעיני העומדים ממעל"

(יוסף בן מתתיהו, "מלחמת היהודים ברומאים" ג' ח' א')

מראה מקום

הפירמידה: מראה מבחוץ

סכנת התמוטטות), אבל מבעד לפתח הכניסה ניתן לראות את חדר הקבורה המרשימים.

השביל מסתובב כאן וממשיך לכיוון צפון ומעט מערבה ומגיע לפתחה של מערת קבורה, שהייתה עד לפני כעשר שנים אחת מהמערות הנפלאות בשפלת יהודה. אבן גולל גדולה הייתה מונחת באתר, מוכנה לחסום את פתח הכניסה לקבר. בפנים, באולם המרכזי, נחצבו ארונות קבורה מימין ומשמאל ומערה משנית התפצלה ימינה, להמשך מערת הקבורה.

מעשה של ונדליזם שאירע בשנת 1994, מוטט את חצר המבוא של המערה ורק המחסור בתקציבי הפיתוח של רשות הטבע והגנים, מונע משיפוץ המקום.

משם עובר השביל על פני מערת קולומבריום צנועה, שהכניסה אליה היא דרך גרם מדרגות רחב, לתוך אולם חסר תקרה, שתאנה צומחת בשוליו. הקולומבריום (קולמבה ביוונית היא יונה), ששימש כמקום לגידול יונים לאחר שהאולמות נחצבו לצורך הפקת אבן, יוצר

"יש לנו מערות גדולות ועמוקות, שהעמוקה שבהן מגיעה לשש מאות אמות-ים, ואחדות מהן נחפרו ונעשו תחת הרים גבוהים... אולם בדקנו וקבענו, שגובהו של הר ועומקה של מערה מתחת לפני האדמה שווים... למערות אלו אנו קוראים "האיזור התחתון", ואנו משתמשים בהן לצרכי הקרשה, הקשחה, קירור ושימור של כל מיני חומרים..."

(אטלנטיס החדשה", פרנסיס בייקון. הוצאת הקיבוץ המאוחד)

מיקרו אקלים בולט וסלעו ממזג את האוויר גם בחודשי קיץ חמים וגם ביום קר במיוחד. אזור שפלת יהודה עשיר בקולומבריה, אם כי למרות הסברה שהכוכים המסודרים בשורות מסביב לאולם היו תאי הקינון והדגירה של היונים, לא מן הנמנע שזה אינו ההסבר האפשרי היחיד. יתכן שלאולמות הפעמון מרובי הכוכים היה שימוש אחר, אולי פולחני. דוגמא נאה למערות קולמבריה, אפשר למצוא במערות לוזית, שנמצאות במרחק של כ-15 דקות נסיעה מחורבת מדרס.

הכניסה למערות לוזית היא מדרך עפר שנמצאת מדרום למושב לוזית, ליד עמוד מתח גבוה על דרך לבנה שמגיעה עד לשוליו של מטע זיתים. ניתן להגיע אליהן אם יוצאים אל הכביש הראשי בחזרה לצומת שנמצאת מתחת לשריגים ונוסעים מערבה, בכביש העובר על פני מושב עגור ומגיע ללוזית. הנסיעה בנוף הגבעות הרך יפה ומערות לוזית כשלעצמן, על האולמות

האדירים, מקנות חוויה שמעטות כמוה. בירכתי המערה הגדולה שבלוזית נמצא מבנה חצוב, מעין במה גבוהה הנשענת על הקיר, שאפשר להניח ששימש למה שאנשים אוהבים לעשות גם היום – למפגשים ציבוריים ובכללם כנראה גם להתכנסויות פולחניות.

כיום, בראשית המאה ה-21, יש למערות ייעוד ברור – מקום לבקר בו. תענוג צרוף שמעניקה בטן האדמה. מה שמוכיח שהשאל יכול להיות גם חלק קטן מגן עדן... 🌿

ספרו של צור שיוף "שאנטי שאנטי בלגן", מסע ישראלי בהודו, יצא לאור בימים אלו (הוצאת חרגול)

מה בסביבה

■ אמרתם מערות?

"בין המערות", מסלול טיול של רשות הטבע והגנים, מתקיים בחודש אוקטובר. לפרטים ראו במדור "מסלולים". **מערת נטיפים:** צבעים וצורות באחת המערות היפות. **גן לאומי בית גוברין:** שלל מערות. **מערות לוזית:** מקבץ מערות פעמון קולומבריום. **מערת התאומים:** מערת עטלפים עם אולם מרכזי והסתעפויות של פרוזדורים קטנים. בחורף הכניסה אסורה. **תל עזקה:** שרידים מתקופת המלוכה. **תל סוכה:** בורות מים, גתות ובתי בד. **שמורת צפרירים:** אזור משופע במערות טבעיות ובמערות חצובות. **חינם** למנויי מטמון. לפרטים: 1-800-546666.

■ פיקניק, טיולים, אטרקציות

דרך יער הפסלים: יער הנשיא. פסלים, עצי אורן, מקום לפיקניק ומצפה. **פארק בריטניה:** בוסתנים, עתיקות ועוד. לפרטים: 1-800-250250. **נאות קדומים:** שחזור טבע ונוף התנ"ך. כניסה בתשלום. לפרטים: 08-9770777. **פארק מיני ישראל:** מיניאטורות ענק. כניסה בתשלום. לפרטים: 08-9207458, 08-9222444. **לכיש אקשן פארק:** פארק מוטורי. כניסה בתשלום. לפרטים: 08-6818818.

■ אוכל

"סופר אלונית" לטרון, נחשון. תחנת דלק "אלון", מחלף לטרון. לפרטים: 055-438737. **"מנטה"**, צומת נחשון. תחנת דלק "דלק", צומת נחשון. לפרטים: 02-9911396. **"אורחן קלע דוד"**, גבעת ישעיהו, משק 61. לפרטים: 02-9994848. **"בין צרעה ואשתאול"**, בית שמש. לפרטים: 02-9925050. **"הגלריה של סבא"** (אירוח עיראקי), צפרירים, שילוט בכניסה למושב. לפרטים: 02-9911212. **"בית מלבר"** (בסגנון הודי), תעוז, משק 85. לפרטים: 052-864185, 02-9911672. **"אורחן בית גוברין"** בתחנת הדלק. לפרטים: 08-6874054.

■ לינה כפרית

קיבוץ צרעה: 02-9908562, 051-272059. **נתיב הל"ה:** 02-9900242. **קיבוץ גת:** 053-943294. **קיבוץ הראל:** 02-9918958, 02-9902806. **קיבוץ גלאון:** 08-6872550.

באדיבות מפה, הוצאה לאור
www.mapa.co.il